

İç Turizmdeki Pandemi Etkisinin Kümelene Analizi Kullanılarak İncelenmesi: Türkiye Örneđi

Examining the Impact of the Pandemic on Domestic Tourism Using Cluster Analysis: Türkiye Example

Serhat ZAMAN*, Hatice ERDOĞAN**, İbrahim EŞİM***

*Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, 16059, Coğrafya Bölümü, Bursa/Türkiye.

E-posta: serhatzaman@uludag.edu.tr

ORCID: 0000-0003-4300-9382

** (Sorumlu yazar) Arş. Gör., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, 59030, Coğrafya Bölümü Tekirdağ/Türkiye.

E-posta: haticeerdogan@nku.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0597-7430

*** Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, 16059, Coğrafya Bölümü, Bursa/Türkiye.

E-posta: ibrahimesim@uludag.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3084-6691

MAKALE BİLGİLERİ

Makale işlem bilgileri:

Gönderilme tarihi: 29 Ocak 2024

Birinci düzeltme: 22 Mart 2024

İkinci düzeltme: 21 Nisan 2024

Üçüncü düzeltme: 29 Nisan 2024

Kabul: 3 Mayıs 2024

Anahtar sözcükler: Beşeri coğrafya, Turizm coğrafyası, İç turizm, Mekânsal istatistik, COVID-19.

ARTICLE INFO

Article history:

Submitted: 29 January 2024

Resubmitted: 22 March 2024

Resubmitted: 21 April 2024

Resubmitted: 29 April 2024

Accepted: 3 May 2024

Key words: Human geography, Tourism geography, Domestic tourism, Spatial statistical, COVID-19.

ÖZ

Bu çalışmada, belediye ve bakanlık belgeli tesislere gelen yerli turistlere ilişkin istatistikler, mekânsal istatistik yöntemlerine göre incelenmiştir. 2018, 2020 ve 2022 yılları esas alınarak pandemi sürecinin iç turizmdeki etkisi ortaya konulmuştur. Verilerin mekânsal dağılımını belirleyebilmek için küresel ve yerel olarak Moran's I yöntemleri kullanılarak mekânsal otokorelasyon analizi yapılmıştır. İlçe ölçeğinde gerçekleştirilen analiz sonucunda, pandeminin tercih edilen turizm mekânlarında, yerli turistler özelinde belirgin bir değişime sebep olmadığı ortaya konulmuştur. Salgın dönemi ve salgın sonrasındaki dönemde sıklıkla ifade edilen radikal değişiklik söylemleri en azından bu süreler içerisinde istatistiksel olarak gerçekleşmemiştir. Ancak değişim uzun bir zaman dilimine ihtiyaç duymaktadır. Yaşanan krizler sektörü etkilediği gibi turistlerin tercihlerini de etkilemektedir. Risk ve krizleri azaltmak, planlamaların yapılması, sürdürülebilir turizm gelişiminin sağlanması, ekonomik, sosyal ve çevresel sonuçları izlemek için turist tutum ve davranışlarını takip etmek önem arz etmektedir. Bundan dolayı çalışmada coğrafi kümelene eğilimi değerlendirilmiştir. Sonuçlar, Türkiye'de iç turizmin giderek daha fazla fark edilir hale gelen coğrafi kümelene eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır.

ABSTRACT

In this research, domestic tourist statistics coming to municipality and ministry certified facilities were examined according to spatial statistics methods. The impact of the pandemic process on domestic tourism has been revealed based on the years 2018, 2020 and 2022. Spatial autocorrelation analysis was performed using Moran's I methods to determine the spatial distribution of the data. As a result of the analysis carried out on a district scale, it was revealed that the pandemic did not cause a significant change in the destinations preferred by domestic tourists. The rhetoric of radical change, which is frequently expressed during the pandemic period and the post-pandemic period, has not statistically come true. However, change requires a long period of time. The crises affect the sector as well as the preferences of tourists. It is important to follow tourist attitudes and behaviors in order to reduce risks and crises, ensure sustainable tourism development, and monitor economic, social and environmental results. Therefore, geographical clustering tendency was evaluated in the research. Research results reveal that domestic tourism in Turkey has a tendency towards geographical clustering, which is becoming increasingly noticeable.

Makalenin kaynak gösterme şekli:

Zaman, S., Erdoğan, H. ve Eşim, İ. (2024). İç Turizmdeki Pandemi Etkisinin Kümelene Analizi Kullanılarak İncelenmesi: Türkiye Örneđi, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 35 (1): xx-xx

GİRİŞ

Turizm mekânsal hareketliliğe göre; iç turizm ve uluslararası turizm olmak üzere iki boyutta incelenmektedir. İç turizm; bir ülkenin vatandaşlarının ülke sınırları içerisinde, farklı amaç ve motivasyonlarla gerçekleştirdikleri ziyaretler ve hareketlilikten meydana gelmektedir (Doğanay ve Zaman 2022). Bu hareketlilik bölgelerarası dengesizliklerinin giderilmesine, tarihi yapıların yeniden kullanıma kazandırılmasına, doğal ve kültürel varlıkların korunmasına katkı sunmaktadır (Haddad vd. 2013). Ayrıca toplumu millet olarak yeniden inşa etmede de büyük bir rolü bulunmasından dolayı ulusal ve uluslararası boyutta desteklenmektedir (Mazimhaka 2007). Tüm bu olumlu katkılarına ek olarak iç turizm Türkiye ekonomisine katkı sağlayan önemli bir sektördür. 2022 yılında belediye ve bakanlık belgeli tesislere giriş yapan yerli ziyaretçi sayısı 46.423.734, yabancı ziyaretçi sayısı ise 45.943.616'dır. Bu durum Türkiye'deki konaklamaların yüzde 50,25'inin yerli turistlere ait olduğunu ortaya koymaktadır (KTB 2023). Mevcut verilere göre Endonezya, Peru ve Japonya (yüzde 85- yüzde 89 arasında değişmektedir) ile Ukrayna ve Rusya'da (yüzde 84) yerli ziyaretçilerin oranı daha da fazladır. İtalya (yüzde 52) ve İspanya (yüzde 49) Türkiye ile benzer bir orana sahiptir (UNWTO 2020b). Turizm konusunda bir otorite kabul edilen Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi (WTTC) ve Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) uluslararası turizmin ihracat geliri yaratması nedeniyle daha fazla ilgi gördüğünü fakat iç turizmin, harcamaların çok daha büyük bir kısmını temsil ettiğini vurgulamaktadır (Özgüç 2015; UNWTO 2020b). Güney Kore, Almanya, Rusya, Tayland, Avustralya, Malezya, Endonezya, Meksika, Kanada ve Türkiye'nin önemli bir iç turizm pazarına sahip olduğunun altını çizen UNWTO, iç turizmin uluslararası turizmden altı kat büyük olduğunu belirtmektedir (UNWTO 2020b). Nüfus ve coğrafi büyüklükleri nedeniyle Çin ve Hindistan'da da iç turizm talebinin fazla olduğu, fakat sağlıklı bir veri bulunmadığı için ölçüme dahil olmadığı raporda not edilmiştir (UNWTO 2020b). Veriler iç turizmin önemini teyit etmektedir. Buna rağmen, akademik turizm araştırmalarının ana oda-

ğı uluslararası turizm olmuştur (Athanasopoulos ve Hyndman 2008; Arbulú vd. 2021). Bunun nedeni uzun yıllar turizmin yalnızca ekonomik boyutunun göz önüne alınması ve uluslararası turizmin gölgesinde kalmasıdır (Gökdeniz vd. 2009). Zamanla iç turizm hacminin uluslararası turizm hacminden çok daha büyük olduğunun fark edilmesiyle planlama, yatırım ve politikalarla iç turizm desteklenen bir başlık halini almıştır. Ek olarak karşılaşılan beklenmedik olaylar karşısında iç turizmin dirençli duruşu, öneminin anlaşılmasında etkili olmuştur. Özellikle sektör işletmecileri tarafından ekonomik kriz dönemlerinde yerli turistler kurtarıcı olarak algılanmıştır (Gökdeniz vd. 2009). Bu algı, pandemi sonrasında iç turizmin uluslararası turizmden daha hızlı toparlanmasını bekleyen UNWTO'nun tahminleriyle örtüşmektedir (UNWTO 2020a). Akademik çalışmalarda da kriz sonrası dönemde sektörü canlandırmada iç turizmin kilit bir rol oynadığı belirtilmektedir (Lin vd. 2022). COVID-19 salgını özelinde yapılan turizm araştırmalarında da söz konusu durum sıklıkla vurgulanmaktadır (Alaeddinoğlu ve Rol 2020; Foo vd. 2020; Sah vd. 2020; Jaipuria vd. 2021; Adamiak ve Szyda 2021; Agaeva vd. 2021; Wu vd. 2022).

2019'un Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ve daha sonraki süreçte tüm dünyada yayılış gösteren COVID-19 salgını karantina, sınırların kapatılması, bireylerde oluşturduğu sağlık endişesi, hükümetlerin yaptırımları ve uyarılarıyla 2020 turizmini önemli ölçüde etkilemiştir (Zaman ve Erdoğan 2022). Hükümetlerin kısıtlayıcı politikalarının çoğunun turizm faaliyetleri üzerinde doğrudan etkiye sahip olduğunun anlaşılmasından dolayı krizi hafifletmek için özel politikalar uygulamaya konulmuştur (Arbulú vd. 2021). Bu politikaların birçoğu iç turizmi teşvik etmiş ve yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen iç turizm hareketliliği her geçen gün artmıştır (UNWTO 2020a).

Bu hareketliliği ele alan bir çalışma COVID-19 döneminde, bireylerin seyahat rotasının değiştiğini tespit etmiş, insanların salgın öncesine kıyasla daha kısa mesafeler kat etme eğiliminde olduğunu ortaya koymuştur (Moya Calderón vd. 2022). Dolayısıyla salgının ziyaretçilerin tu-

rizm algısı üzerinde değişikliğe neden olduğunu söylemek mümkündür (Adam vd. 2023). Salgın döneminde uluslararası turizmin kısıtlanması ve belirli aşamalarda iç turizme yönelik kısıtlamaların kaldırılması, onu pandemiden kaynaklanan kayıpların telafi edilmesinde önemli bir başlık haline getirmiş ve iç turizme yönelik ilgi canlanmıştır (Falk vd. 2023). Kavram yalnızca kriz dönemlerinin kurtarıcısı olduğundan değil aynı zamanda turizm sektörünün önemli bir kısmını meydana getirdiğinden dolayı farklı araştırma yöntemleri, çalışma konuları ve perspektifler ile incelenmektedir (Gökdeniz vd. 2009; Özdemir 2016 Ekber ve Mirzəyeva 2017; Bayazıt 2018; Karaman ve Dinç 2022). Sektörel olarak ele alındığında turizmin toplumun her tabakasına yayılması, orta sınıfın yükselişi ve artan seyahat isteği, iç turizm ölçeğini altı katın üzerinde genişletmiştir (Gladstone 2005; Ghimire 2013; Karaman ve Dinç 2022). İfade edilen sayılar turizm aktörlerini ciddi araştırmalar yapmaya itmiştir. Bu doğrultuda Türkiye’de iç turizm hacminin ele alınmasının, mekânsal kalıplarının ve arz-talep dengesinin araştırılmasının ne derece önemli olduğu ortaya çıkmaktadır (Ayaz 2016).

Türkiye’de sürdürülebilir bir bölgesel kalkınma için iç turizm potansiyelini tespit etmek son derece önemlidir. Bu çalışmada iç turizmin mekânsal kalıpları pandemi öncesi, pandemi dönemi ve sonrası olmak üzere belirlenen yıl aralıkları baz alınarak değerlendirilmiştir. Turizm talebinin mekânsal istatistik yöntemleri ile incelendiği bu araştırmada, konaklama istatistikleri kullanılmıştır. UNWTO’nun resmi bir ölçüt olarak ifade ettiği konaklama sektöründeki ziyaretçi sayısı temel alınarak analiz gerçekleştirilmiştir (UNWTO 2010). Kültür ve Turizm Bakanlığı istatistiklerine göre gecelemlerin yarısından fazlasını yerli turistler yapmaktadır (KTB 2023). Ancak bununla birlikte iç turizmde konaklama yalnızca turizm endüstrisinin sağladığı mekânlarda yapılmamaktadır. Akraba ve arkadaşlarda ya da tatil konutlarında konaklama yapan birçok ziyaretçi yerli turist kitlesi içindedir. Fakat söz konusu kitleye ilişkin mekânsal bir veri bulunmadığı için bu çalışmada Kültür ve Turizm Bakanlığı istatistikleri üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

ALANYAZIN

Turizm, özünde hareketlilik barındıran coğrafi bir olgudur (Kang vd. 2014). Bu hareketliliğin veya akışın mekânsal kalıplarını belirlemek uzun yıllardır coğrafyacıların uğraşdır (Williams 2009). Özellikle destinasyonlar arası turizm talebinin modellenmesi veya tahmin edilmesi, araştırmalarda öncelik haline gelmiştir (Ma vd. 2022). Destinasyon analizi ve turistik kaynakların mekânsal desenini belirleme diğer yaygın araştırma konuları arasında yer almaktadır (Zhang vd. 2019; Wang vd. 2020). Turist hareketliliğinin incelenmesi, 1980’lerde ve 1990’larda çalışmalara konu olmaya başlamıştır (Pearce 1979; Perdue ve Gustke 1985; Hudman 1989; Yang ve Wong 2013). Fakat araştırmalarda uluslararası turizme iç turizmden daha fazla vurgu yapıldığı belirtilmektedir (Canavan 2013). Bunun nedeni istatistiklere ulaşmanın daha kolay olması, uluslararası turizmin ekonomik açıdan daha önemli görülmesi, sektörel açıdan iç turizmin ülke ve bölgelere önemli bir katkısının olmadığı düşünülmesidir (Blake 2009; Kang vd. 2014). Fakat burada ortaya çıkan en önemli fayda bölgelerarası gelir transfer mekanizması olarak iç turizmin oynadığı roldür (Haddad vd. 2013). Öte yandan iç turizm sayesinde farklı sosyal ve kültürel kökenden gelen insanlar karşılaşmaktadır. Bu da iç turizmin toplumsal barışı sağlamada önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Archer 1978). Ayrıca kriz dönemlerinde sektörün ayakta durmasını sağlamaktadır. Nitekim COVID-19 salgını sonrasındaki süreçte uluslararası turizm ile karşılaştırıldığında iç turizmdeki düzelme daha hızlı gerçekleşmiştir (Wu vd. 2022).

Günümüzde yerli turist dağılımını modellemek tespit ve tahmin etmek, mekânsal deseni belirlemek, zamansal değişikliği ortaya koymak için mekânsal analiz yöntemlerinden yararlanan araştırmacılar kapsamlı sonuçlara ulaşmışlardır (Zhong ve Dong 2023). Ek olarak salgının iç turizm sektörü üzerindeki etkisini incelemek ve turizm geleceği hakkında çıkarımlar yapmak için söz konusu yöntemlerden yararlanılmıştır (Fotiadis vd. 2021). Havaçılık sektörü, eğlence, konaklama ve yeme-içme endüstrisi gibi turizm ile bağlantılı sektörlerle ilişkin yapılan çalışma-

lar ile pandemi etkisi belirlenmiştir. Salgının arz ve talep üzerinde değişikliğe neden olduğu, yapılan çalışmalar ile ortaya konulmuştur. Örneğin turizm sektöründe COVID-19 ile birlikte meydana gelen yapısal değişikliğin turistlerin seyahat rotalarını değiştirmesi ile bağlantılı olduğu belirlenmiştir (Jeon ve Yang 2021). Krizler karşısında destinasyonların iyileşme faktörlerini tanımlamak için İran özelinde yapılan bir çalışmada turizm yoğunluğu, yatırım, konaklama, istihdam ve destinasyon türü değişkenleri kullanılmıştır (Hajilo vd. 2024). İyileşme faktörleri olarak tanımlanan verilerin mekânsal dağılımı analiz edilmiş ve kümelenme durumu ortaya konulmuştur. Krizler karşısında turizm sektörünün iyileşmesi için belirtilen faktörlerin etkili olduğu tespit edilmiştir. COVID-19'un Endonezya'daki iç turizme etkisini inceleyen Ramadani (2022) yerli ziyaretçilerin kümelendiği alanların, yoğun nüfuslu alanlar olduğunu tespit etmiştir (Ramadani 2022). COVID-19'un kent turizmi üzerindeki etkisini incelemek için Çin ölçeğinde yapılan bir çalışmada salgından sonra seyahat alışkanlıklarının değiştiği, ziyaretlerin yerel ve doğal ortamlarda kümelendiği tespit edilmiştir (Zhong ve Dong 2023).

Türkiye'de turizm özelinde mekânsal istatistik yöntemleri ile yapılan çalışmaların yeni olduğunu söylemek mümkündür (Kervankıran ve Çuhadar 2016; Kervankıran vd. 2016; Kervankıran ve Aktürk 2017; Kervankıran ve Çuhadar 2017). Çalışmalarda turist profili, turizm arzının mekânsal dağılımı, turistlerin tutum ve davranışları, mekânsal analiz yöntemleri ile incelenmektedir (Yüncü vd. 2017). Örneğin ziyaretçi istatistiklerinin hiyerarşik kümeleme tekniği kullanılarak analiz edildiği bir araştırma sonucunda İstanbul ve Antalya'nın diğer illerden yerli ve yabancı ziyaretçi bakımından ayrıştığı ortaya konulmuştur (Atalay 2019). İl ölçeğinde işletme ve belediye belgeli konaklama sayılarının analiz edildiği bir başka çalışmada, mekânsal kümelenme ve değişim süreci tespit edilmiştir (Aktürk 2018). Turistik çekicilikler ve turist dağılımı arasındaki ilişkiyi inceleyen Yüncü vd. (2017) çalışmalarında içerik analizi, haritalama analizi, Local ve Global Moran's I otokorelasyon istatistikleri, klasik reg-

resyon ve mekânsal hata modellerini kullanmıştır. Yöntem ve modellerin sonuçlarını karşılaştırarak turizm araştırmalarında mekânsal modellerin kullanımını tartışmıştır (Yüncü vd. 2017). Demirgil vd. (2016) ise turizm sektöründe faaliyet gösteren firmaların kümelenme potansiyelini incelemiştir. Çalışma sonucunda Alanya'da konaklama işletmeleri arasındaki kümelenmenin zayıf olduğu sonucuna varılmıştır (Demirgil vd. 2016). Airbnb ilanlarının mekânsal özelliklerine odaklanan bir çalışmada dağılım, yoğunluk ve kümelenme analizi yapılmış, Muğla ölçeğinde Airbnb ilanlarının resmi konaklama tesislerine göre daha geniş bir alanda yayılış gösterdiği tespit edilmiştir (Zoğal ve Emekli 2024).

YÖNTEM

Bu çalışmada Kültür ve Turizm Bakanlığı verileri 2018, 2020, 2022 yılları esas alınarak analiz için düzenlenmiştir. Salgının etkilerinin belirginleştiği 2020 yılı, salgından 2 yıl öncesi ve salgından 2 yıl sonrası şeklinde yıl aralıkları belirlenmiştir. Çalışmada tesise giriş yapan yerli turistler ilçe bazında ele alınmıştır. Verilerin mekânsal dağılımını ortaya koymak amacıyla mekânsal istatistik analizlerinden Mekânsal Otokorelasyon Analizi (Moran's I ve LISA) yapılmıştır. Analiz, birbirine yakın bulunan iki noktanın değerlerinin de birbirine yakın olmasını istatistiki olarak açıklayan bir kavramdır (Er 2006; Yamada ve Thill 2007; Decrop ve Zidda 2008).

Mekânsal otokorelasyon analizleri coğrafya, turizm, ekonomi, demografi, ekoloji, kriminoloji, epidemiyoloji gibi çeşitli alanlarda kullanılmaktadır (Er 2006; Yamada ve Thill 2007; Decrop ve Zidda 2008). Analiz iki başlık altında değerlendirilmektedir: Bunlardan biri, mekânsal olgunun geniş bir bölge üzerindeki genel modeliyle ilgilenen genel testlerdir. En yaygın türü Moran's I indeksi ile Geary's C istatistiğidir. Diğeri ise ilgilenilen olguyu etkilediği varsayılan faktörlere göre önceden belirlenmiş daha küçük bölgeleri inceleyen testlerdir (Besag ve Newell 1991). En yaygın türü Yerel Moran's I indeksi (Local Indicators of Spatial Association-LISA)'dir. Bu çalışmada da küresel ve yerel Moran's I yöntemleri ile mekânsal otokorelasyon analizi yapılmıştır. Ben-

zer özellikleri bir küme haline getiren mekânsal otokorelasyon analizinde, mekânsal otokorelasyonu test etmek için Moran's I yöntemi kullanılmaktadır (Fischer ve Getis 2009; Grekousis 2020; Haining 2003; Stillwell ve Clarke 2003). Söz konusu istatistik mekânsal dağılımın korelasyonunu vermektedir. Pozitif korelasyon, değer +1'e yaklaştığı negatif korelasyon ise değer -1'e yaklaştığı durumdaki mekânsal kümelenmeyi göstermektedir (Fischer ve Getis 2009; Grekousis 2020; Haining 2003; Stillwell ve Clarke 2003). Eğer çıkan değer 0 veya 0'a yakınsa kümelenmenin olmadığı anlaşılmaktadır. Moran's I yöntemi şu şekilde hesaplanmaktadır (Grekousis 2020):

$$I = \frac{n}{\sum_i \sum_j w_{ij}} \frac{\sum_i \sum_j w_{ij} (x_i - \bar{x})(x_j - \bar{x})}{\sum_i (x_i - \bar{x})^2} \quad (1)$$

Moran's I, veri setini bir bütün olarak ele alarak mekânsal otokorelasyonu tek bir istatistik halinde vermektedir. LISA ise örneklem konumlarını ayrı ayrı analiz etmektedir. LISA yöntemi de şu şekilde hesaplanmaktadır (Anselin 1995):

$$I_i = z_i \sum_j w_{ij} z_j \quad (2)$$

Yerel Moran's I indeks değerinin pozitif olması kümelenmenin olduğunu göstermektedir. Negatif olması durumunda farklı değerlere sahip komşulara sahip olduğunu göstermektedir. Bu şekilde değerler Yüksek-Yüksek, Yüksek-Düşük, Düşük-Yüksek, Düşük-Düşük olarak sınıflandırılmaktadır (Haining 2003; Stillwell ve Clarke 2003; Fischer ve Getis 2009; Grekousis 2020). Çalışma özelinde yüksek yüksek (YY) değer, yüksek iç turizm faaliyetine sahip kümeleri; düşük yüksek (DY) değer, düşük iç turizm faaliyetine sahip yerler ile yüksek iç turizm faaliyeti olan yerlerin komşuluğunu; düşük yüksek (DY) değer, yüksek iç turizm faaliyetine sahip yerler ile düşük iç turizm faaliyeti olan yerlerin komşuluğunu; düşük düşük (DD) değer pozitif mekânsal otokorelasyonu gösteren düşük iç turizm faaliyetine sahip kümeleri ifade etmektedir (Kang vd. 2014).

Bu çalışmada tesise giriş yapan yerli turist verilerinin mekânsal konumlarına göre (ilçe ölçeğinde) dağılımları incelenmiştir. Çalışmanın ilk aşamasında veri toplanmış ve analiz için dizayn edilmiştir. İkinci aşamada veriler otokorelasyon yöntemleri ile analiz edilmiştir. Daha sonrasında verilerin mekânsal otokorelasyon durumları ve istatistiksel anlamlılıkları tartışılmış, anlamlı kümeler oluşturup oluşturmadıkları incelenmiştir.

BULGULAR

Sektörel açıdan incelendiğinde turizm endüstrisinin ayakta kalmasını sağlayan önemli bir kitle olmasından dolayı bu çalışmada yerli turistlerin mekânsal dağılışı pandemi dönemi, öncesi ve sonrası olarak ele alınmıştır.

Bakanlık ve Mahalli İdarelerce belgelendirilen konaklama tesislerine giriş yapan yerli turist istatistiklerine göre 2018 yılında en fazla tercih edilen sahalara; Çankaya (1.135.937), Alanya (1.037.510), Serik (890.882), Konak (871.416), Bodrum (830.531), Osmangazi (776.282), Kemer (674.758), Muratpaşa (669.461), Manavgat (649.993) ve Kuşadası (645.736)'dır. 2020 yılında ise Alanya (728.739), Çankaya (669.434), Bodrum (652.811), Serik (623.878), Konak (539.532), Manavgat (535.552), Muratpaşa (426.982), Kemer (387.992) ve Kuşadası (384.586)'dır. 2022 yılında Çankaya (1.332.304), Alanya (1.157.239), Bodrum (1.069.834), Konak (925.765), Serik (816.729), Kemer (781.106), Osmangazi (723.794), Manavgat (694.053), Seyhan (685.842) ve Kuşadası (642.205)'dir (KTB, 2018,2020,2022).

Çalışmanın kapsamını oluşturan ilgili yıllar içerisinde belediye ve bakanlık belgeli tesislere gelen yerli turistlerin tercih ettiği ilçeler arasında mekânsal ilişkinin olup olmadığını belirlemek amacıyla mekânsal otokorelasyon analizi yapılmıştır. Küresel Moran's I analizi sonucunda, 2018 yılında 0,169465; 2020 yılında 0,154348 ve 2022 yılında ise 0,166768 endeksleri elde edilmiştir (Tablo 1). Bu sonuçlar doğrultusunda ilgili yıllar içerisinde yerli turistlerin tercih ettikleri ilçelerin rassal olmadığı, mekânsal otokorelasyon olduğu sonucuna varılarak kümelenmenin olduğu belirlenmiştir (İlgili yıllarda z-puanlarının 1,96'dan büyük veya p-değerlerinin 0,005'ten kü-

Tablo 1. İlçelerdeki Yerli Turist Sayısının Küresel Moran's I Sonuçları (2018, 2020, 2022)

Yıl	Küresel Moran's I	Z-Puamı	P-Değeri
2018	0,169465	6,823999	0,000000
2020	0,154348	6,436243	0,000000
2022	0,166768	7,292273	0,000000

çük olması analiz sonuçlarının istatistiksel olarak geçerli olduğunu göstermektedir.).

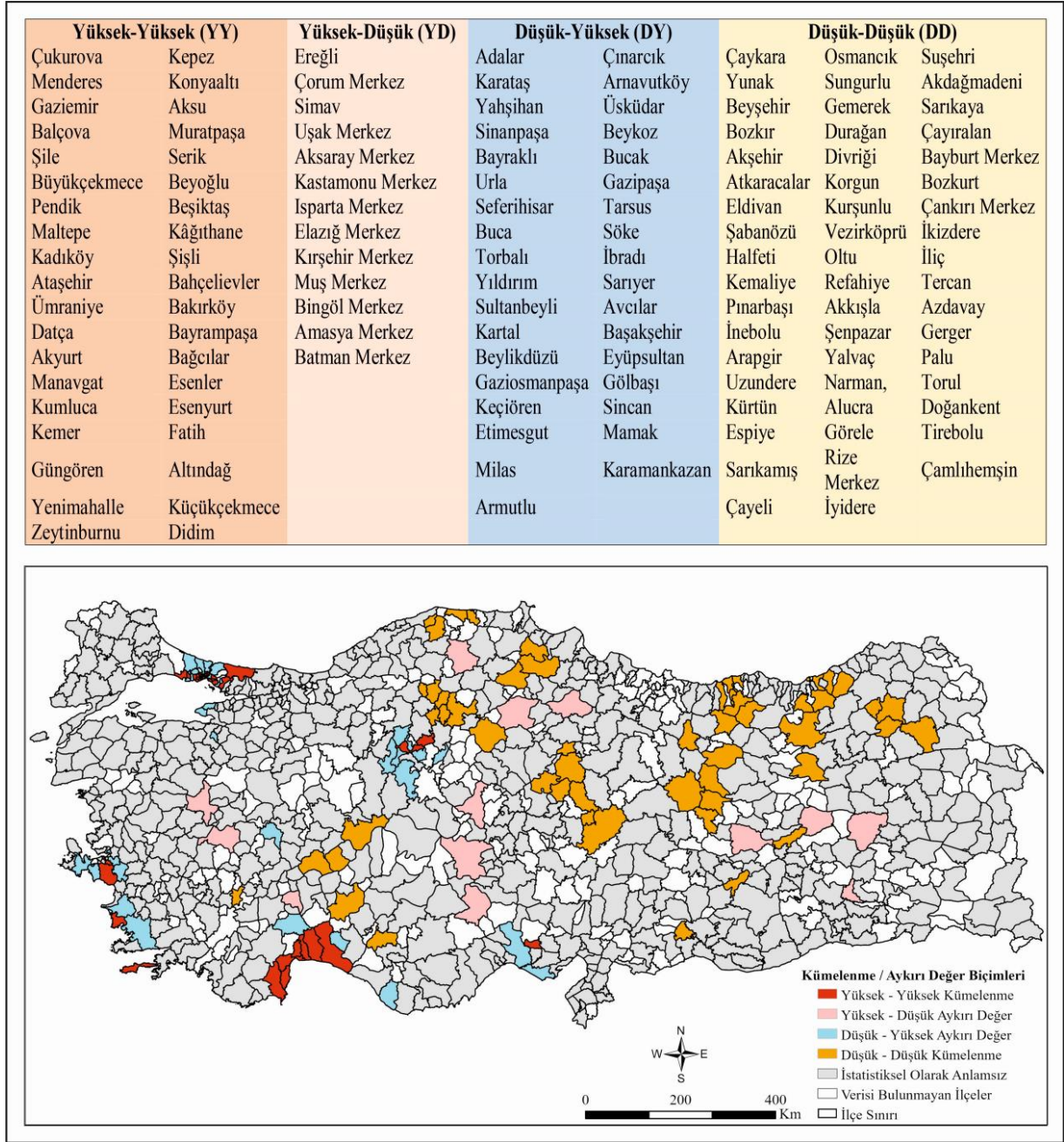
Küresel Moran's I tekniği ile yerli turistlerin tercih ettikleri ilçelerde kümelenmenin olduğu sonucuna varılması üzerine bu kümelenmelerin mekânsal olarak nerelerde olduklarını belirlemek amacıyla her yıl için ayrı ayrı yerel Moran's I (LISA) yöntemi uygulanmıştır. Konaklayan kişi sayısı üzerinden yapılan bu analiz, Türkiye genelinde yerli turistlerin tercih ettiği alanların salgın ile birlikte belirgin bir farklılık göstermediğini ortaya koymuştur.

Yerli turistlerin tesise geliş sayılarına göre 2018 yılında yerel Moran's I (LISA) yöntemi için 715 ilçe analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre 38 ilçe YY kümelenme, 13 ilçe YD aykırı değer, 35 ilçe DY aykırı değer ve 54 ilçe ise DD kümelenme sınıflandırması içerisinde yer almaktadır. Geriye kalan 575 ilçe ise istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur.

2020 yılı yerli turistlerin tesise geliş sayılarına göre yapılan mekânsal otokorelasyon analizinde 737 ilçe analiz edilmiştir. 65 ilçe DD, 27 ilçe DY, 10 ilçe YD, 38 ilçe YY grupta yer almaktadır. Kümelenme biçimleri haritasına (Şekil 1) göre YY

kümelenmelerin yoğun olduğu iller İstanbul ve Antalya'dır. 2020 yılı istatistiklerinde DY aykırı değerler salgının etkilerinin hafiflemesinin ardından YY kümelenme içine dahil olmuştur. Yerli turistlerin tesise geliş sayılarına göre mekânsal kümelenme haritasında (Şekil 2) YY kümelenmenin daha çok turizm arzının fazla olduğu lokasyonlarda olduğu görülmektedir. YY kümelenmenin olduğu lokasyonlar yerli ve yabancı ziyaretçi sayısının fazla olduğu ve Türkiye ölçeğinde değerlendirildiğimizde turizmin sektörel olarak geliştiği yerlerdir. DY kümelenmenin olduğu ilçeler YY kümelenmelerin etrafında yoğunlaşmıştır. Genel olarak incelendiğinde YY kümelenmenin olduğu sahalar yalnızca turizm arzının yeterli olduğu alanlar değildir. Bu sahalar komşu bölgenin turizm gelişmişlik düzeyinden de etkilenmektedir. Komşu alanlar birbirlerinin turizm gelişmişlik düzeyini etkilemektedir. Belirli bir bölgedeki ziyaretçi sayısının artması komşu alandaki turist akışına olumlu etki yapmaktadır.

2022 yılı yerli turistlerin tesise geliş sayılarına göre yapılan yerel mekânsal otokorelasyon analizinde 769 ilçe analiz edilmiştir. 55 ilçe DD, 25 ilçe DY, 13 ilçe YD, 45 ilçe YY grupta yer almaktadır.

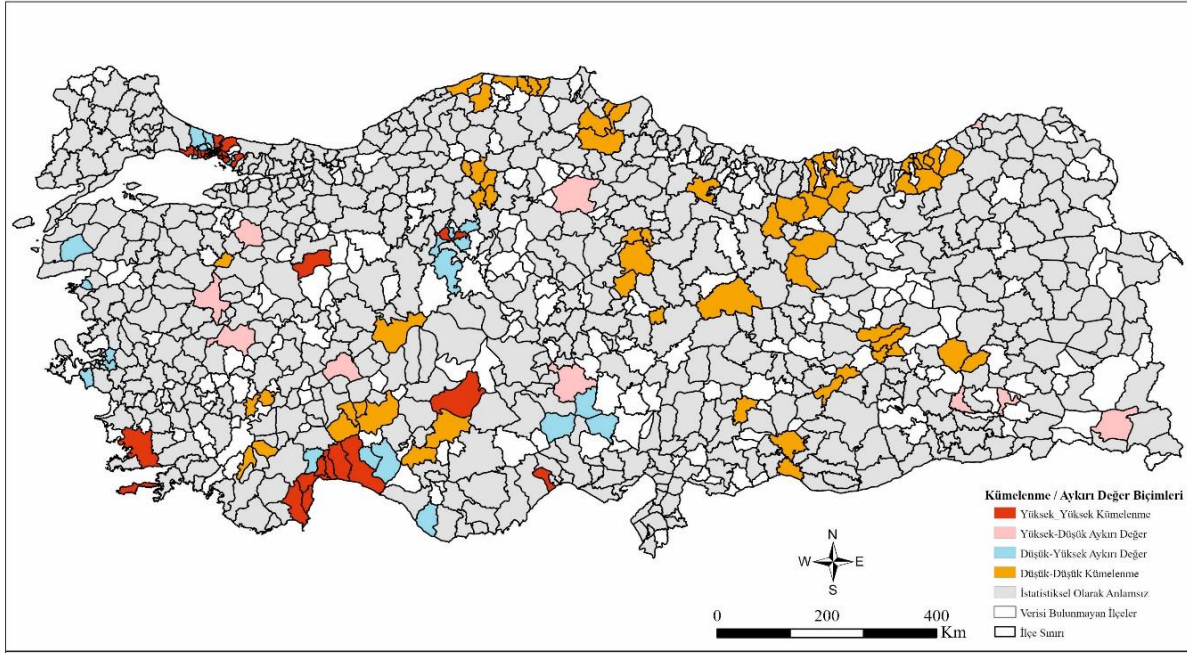

Şekil 1. Yerli Turistlerin Tesise Geliş Sayılarına Göre Mekânsal Kümelenmesi (2018)

Kümelenme biçimleri haritasına (Şekil 3) göre YY kümelenmelerin yoğun olduğu iller 2018 ve 2020 yıllarında olduğu gibi İstanbul ve Antalya'dır. 2020 yılı istatistiklerinde DY aykırı değer kümesi içinde yer alan Şahinbey, Çukurova, Gölbaşı, Karatay, Gaziemir, Bornova, Buca, Büyükçekmece, Akyurt, Zeytinburnu, Pendik, Kartal ve Maltepe

salgınun etkilerinin hafiflemesinin ardından YY kümelenme içine dahil olmuştur. 2020 yılında YY küme içinde yer alan Mezitli 2022 yılında istatistiksel olarak anlamsız küme içinde yer almıştır. 2022 yılı DD küme Sarıkaya, Siirt Merkez, Çankırı Merkez, Pınarbaşı, Develi, Sarıkaya, Çayıralan, Kulp, Cihanbeyli, Reşadiye, Dazkırı, Sungur-

Yüksek-Yüksek (YY)		Yüksek-Düşük (YD)	Düşük-Yüksek (DY)		Düşük-Düşük (DD)		
Odunpazarı	Bayrampaşa	Siirt Merkez	Adalar	Keçiören	Çumra	Bozova	İkizdere
Karatay	Bağcılar	Niğde Merkez	Ulukışla	Mamak	Of	Suruç	Güneysu
Büyükçekmece	Esenyurt	İnegöl	Çamardı	Etimesgut	Çaykara	İliç	Kalkandere
Pendik	Fatih	Çorum Merkez	Bayraklı	Gömeç	Yunak	Refahiye	Rize Merkez
Maltepe	Güngören	Hakkâri Merkez	Seferihisar	Bayramiç	Beyşehir	Akkışla	Çamlıhemşin
Kadıköy	Altındağ	Simav	Bomova	Aladağ	Bozkır	Azdavay	Yenişarbademli
Ataşehir	Yenimahalle	Hopa	Buca	Başakşehir	Dazkırı	Cide	Yakent
Üsküdar	Milas	Uşak Merkez	Sultanbeyli	Beylikdüzü	Harmancık	Çatalzeytin	Çayeli
Ümraniye	Mezitli	Yalvaç	Kartal	Esenler	Göhlisar	İnebolu	İyidere
Beykoz	Küçükçekmece	Batman Merkez	Gazipaşa	Eyüpsultan	Tefenni	Niksar	Sason
Dağca	Muratpaşa		Akyurt	Gaziosmanpaşa	Gölbaşı	Sulusaray	Kulp
Manavgat	Serik		Akseki	Gölbaşı	Türkeli	Şebinkarahisar	Espiye
Kumluca	Beyoğlu		İbradi	Arnavutköy	Durağan	Gerger	Eynesil
Kemer	Beşiktaş		Döşemealtı		Kangal	Sütçüler	Görece
Konyaaltı	Kağıthane				Suşehri	Kavancılar	Tirebolu
Kepez	Sarıyer				Akdağmadeni	Alacakaya	Alaçam
Aksu	Şişli				Kadıışehri	Aricak	Eldivan
Bahçelievler	Avclar				Çayyralan	Palu	Kurşunlu
Bakırköy					Aksu	Torul	Şabanözü
					Bozkurt	Kürtün	Çüngüş
					Korgun	Alucra	Vezirköprü
					Atkaracalar	Doğankent	

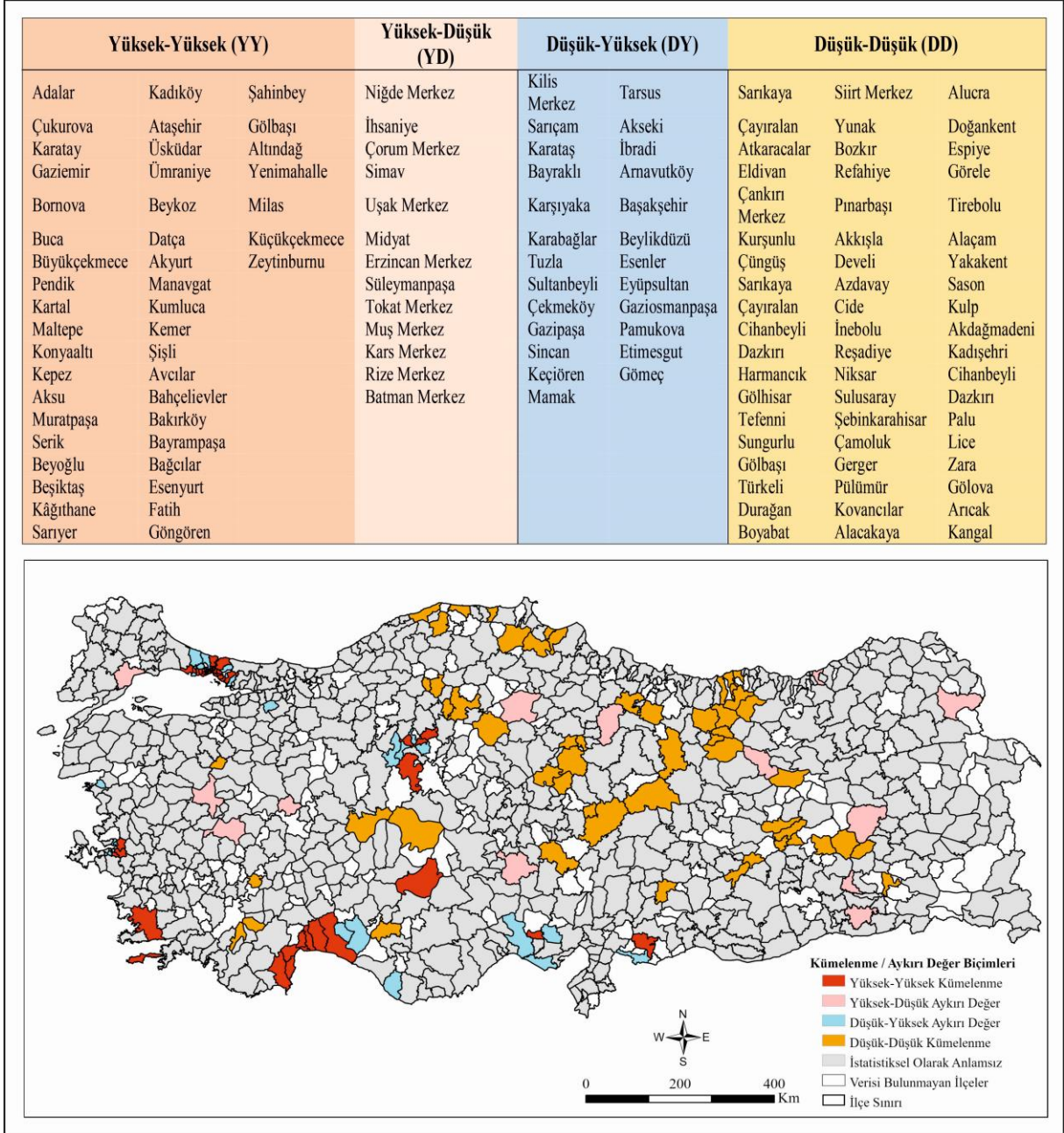

Şekil 2. Yerli Turistlerin Tesise Geliş Sayılarına Göre Mekânsal Kümelmesi (2020)

lu, Çamoluk, Lice, Zara, Pülümür, Gölöva, Kovancılar ve Boyabat dahil olmuştur. 2020 yılında DD küme içerisinde yer alan Of, Çumra, Bozova, İkizdere, Suruç, Güneysu, Çaykara, İliç, Kalkandere, Rize Merkez, Beyşehir, Çamlıhemşin, Yenişarbademli, Çatalzeytin, Çayeli ve İyidere 2022 yılında DD küme içinde yer almamaktadır.

Bu doğrultuda oransal olarak 2018 yılında YY küme içerisinde yer alan ilçeler yüzde 5,3 DD kü-

me içerisinde yer alan ilçeler yüzde 7,3'tür. 2020 yılına gelindiğinde YY küme içinde yer alan ilçeler yüzde 8,4 DD küme içerisinde yer alan ilçeler yüzde 4,6'dır. 2022 yılında YY küme içerisinde yer alan ilçeler yüzde 7,4'tür. İncelenen yıllarda yüksek kümelenmeler büyük ölçüde kıyı alanlarında yoğunlaşmıştır.

Şekil 3. Yerli Turistlerin Tesise Geliş Sayılarına Göre Mekânsal Kümelenmesi (2022)

Salgının ziyaret edilen destinasyonları değiştirdiği, turizm endüstrisinde radikal bir değişim meydana getireceği yönündeki söylemlerin istatistiksel olarak gerçekleşmediğini söylemek mümkündür (Benjamin vd. 2020; Jeon ve Yang 2021; Wu vd. 2022; Zhong ve Dong 2023). Değişimin uzun bir periyoda ihtiyacı olduğundan dolayı ilerleyen yıllarda yaşanan krizin çıktuları

daha net görülecektir. Ancak incelediğimiz kısa zaman aralığında talebin mekânsal yönünde küçük farklılaşmalar meydana gelse de radikal bir değişiklik meydana gelmemiştir. Mekânsal otokorelasyon analizi de mekânsal kalıpların yerli turistler özelinde belirgin olarak değişmediğini göstermektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada iç turizmin mekânsal dağılımı tanımlanmış, görselleştirilmiş ve atipik konumları veya mekânsal olarak aykırı değerleri belirlenmiştir. Türkiye ölçeğinde bakanlık ve mahalli idarelerce belgelendirilen konaklama tesislerine giriş yapan yerli turistler üzerinden yapılan sorgulama neticesinde küme haritası oluşturulmuştur. Ortak mekânsal yapıya sahip alanlar ve aykırı değerlere sahip alanlar belirlenmiştir.

İncelenen yıllarda Moran's I istatistik değerlerinin zaman geçtikçe yükseldiği görülmektedir. Sonuçlar Türkiye'de iç turizmin giderek daha fazla fark edilir hale gelen coğrafi kümelenme eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır (Kervankıran ve Çuhadar 2017). Salgının ziyaretçi sayısını negatif yönde etkilediği fakat ziyaretçi akışında belirgin bir değişim meydana getirmediği görülmüştür. 2018 yılı konaklayan yerli ziyaretçi sayısı 40.822.111 iken salgının yaşandığı 2020 yılında 29.100.813, 2022 yılında ise 46.423.734'tür. Ziyaretçi sayısının salgın sonrası dönemde hızla toparlanması, iç turizmin mekânsal kalıplarının incelenmesinin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Krizlerin yarattığı belirsizlik, insanları tüketimden uzak durma şeklinde bir davranışa itse de 1994, 2001, 2004, 2008, 2016 ve 2020 krizleri sonrasındaki durum incelendiğinde turizmin hızla toparlandığı görülmektedir (Ayaz 2016). İncelediğimiz yıllarda yerli turist sayısında yaşanan kısa süreli düşüş, yerli turist varışları için, Moran's I istatistiklerinde herhangi bir aykırı değer oluşturmamıştır. Mekânsal dağılımında ise çok az etki yaratmıştır. Bunun nedeni muhtemelen kısıtlamalarının yerli turistlerin seyahat davranışında meydana getirdiği değişikliklerdir. Salgın döneminde yerli turistlerin ziyaretlerini yakın alanlara kaydırması da bir diğer neden olabilir.

DY ve YD değerler Türkiye iç turizmindeki mekânsal heterojenliği göstermektedir. 2018 yılında 35 DY, 13 YD değer bulunmaktadır. 2020 yılında 27 DY, 10 YD değer bulunmaktadır. 2022 yılında 25 DY, 13 YD değer bulunmaktadır. DY değere sahip alanlar az sayıda yerli turistlerin tercih ettiği ancak komşu alanların yerli turistler tarafından fazla tercih edildiği alanlardır. Söz ko-

nusu DY alanlar YY kümelenme değerine sahip alanların çevresinde yer almaktadır. YD değere sahip alanlarda ise tersi bir durum söz konusudur. Bu alanlar yerli turistlerin tercih ettiği alanlar olsa da komşu alanların yerli turistler tarafından tercih edilmemesinden dolayı bu değeri almıştır. Mekânsal otokorelasyon göstermektedir ki iç turizm talebi yabancı turistlerin ilçelere göre dağılışı ile benzer dağılım kalıplarına sahiptir (Kervankıran ve Çuhadar 2016).

Hem 2018 yılı hem 2020 yılı hem de 2022 yıllarında yerli turist varışlarının değişmediği iki odak nokta bulunmaktadır. Bu odak noktalar YY kümelenme değerlerine sahip İstanbul ve Antalya'dır. İstanbul ve Antalya, uzun bir zamandır YY kümelenme değerlerine sahiptir (Kervankıran ve Çuhadar 2017; Atalay 2019). Söz konusu alanların kalıcı bir şekilde YY kümelenme değerlerine sahip olmasının altında yatan birkaç sebep bulunmaktadır: Komşu alanların büyük nüfus kitlelerini barındırması, farklı aktivitelerin varlığı, akraba-arkadaş ziyareti ve turistik ürün çeşitliliğidir (İçellioglu 2014; Kapan ve Timor 2018). Söz konusu başlıklar İstanbul'un YY kümelenme değerlerine sahip olmasına neden olmuştur. Kolay erişim imkânına sahip olması da bir diğer etkidir. İstanbul'un destinasyon olarak popülaritesinin doğal bir sonucu olarak yatırım ve uluslararası ticareti çekmesi, iş amaçlı seyahat eden yerli ziyaretçileri de kendisine çekmektedir. Buna eşlik eden tesis ve hizmetlerin artması ziyaretçi ihtiyacının karşılanmasına, ziyaretçi memnuniyetinin artmasına ve ziyaretçi sayısının yüksek olmasına sebep olmaktadır (İçellioglu 2014). Aynı durum Antalya için de geçerlidir. Büyük hacimli tesis ve hizmetlerin varlığı ve turizm sektöründe uzmanlaşma, ziyaretçi sayısının artmasına neden olmuştur (İçellioglu 2014; Kapan ve Timor 2018).

Netice itibariyle tüm bu olumlu girişim ve adımlar salgın döneminde dahi İstanbul ve Antalya'nın YY değere sahip küme içerisinde yer almasında etkili olmuştur. Fakat 2020 yılında yaşanan salgın bu alanlar içindeki kimi lokasyonları olumsuz etkilemiştir. 2020 yılı istatistiklerinde DY aykırı değer kümesi içinde yer alan Büyükşehir, Zeytinburnu, Pendik, Kartal ve Malte-

pe, salgının etkilerinin hafiflemesinin ardından YY kümelenme içine dahil olmuştur. Yine 2022 yılı itibariyle Şahinbey, Çukurova, Gölbaşı, Karatay, Gaziemir, Bornova, Buca ve Akyurt YY değere sahip küme içerisine dahil olmuştur. İncelenen yıllarda DD değere sahip alanlar Karadeniz ve İç Anadolu bölgesinde yayılış göstermekte olup kararlı bir yapıya sahiptir. Turizm gelişimini destekleyecek tesislerin yetersiz olması, güvenlik ile ilgili problemler, turizm bilincinin eksikliği, turizme karşı önyargı, yetişmiş eleman eksikliği, tanıtım yetersizliği ve planlama sorunu bu durumun altında yatan sebeplerdir (Yeşiltaş 2009; Çiçek ve Avderen 2013; Kervankıran ve Aktürk 2017).

Özetle Türkiye'deki yerli turist akışının mekânsal dağılımının kümeleme analizi kullanılarak incelendiği bu çalışmada; salgının, mekânsal dağılım üzerindeki etkisi sorgulanmaktadır. Sonuçlar, yerli turist akışlarının kümeler halinde istikrarlı kaldığını ortaya koymaktadır. YY değere sahip kümelerin mevcudiyetinin altında yatan sebep ise Türkiye'de turizmin 1980 yılı itibariyle batı ve güney kıyılarında yoğunlaşan bir kitle endüstrisi haline gelmesidir. YY kümeler ülkenin ekonomik anlamda gelişmiş parçaları olduğundan günümüzdeki mevcut yapısı itibariyle turizm, Türkiye'deki bölgelerarası eşitsizliği gidermede henüz istenilen düzeyde değildir. Bölgesel kalkınmaya katkı sunabilecek olan iç turizm faaliyetleri, uluslararası turizmin yarattığı kitlesel yığılmaya bir alternatif olarak görülse de yerli turist tercihlerinin yabancı turist tercihleri ile benzerlik göstermesi yığılmayı beslemektedir. Yine turizm yatırımlarının belirli alanlarda yoğunlaşması ve iç turizmin öneminin uzun yıllar anlaşılabilmesi, söz konusu kitlenin sektöre sağladığı pozitif etkiden uzun yıllar yararlanamadığı anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda çalışma birçok aktör açısından pratik çıkarımlar sunmaktadır: İç turizmin mekânsal dağılımını hem bir bütün olarak hem de yerel bağlamda değerlendirmek, iç turizmin yayılma ve yoğunlaşma dinamiklerini anlamak için önemlidir. Mekânsal örüntülerin belirlenmesi ile turizm gelişimini olumlu yönde etkileyen turizm politikaları, politika yapıcılara önerilebilir ve planlamalar buna göre gerçekleştirilebilir. Bu da

bölgelerarası eşitsizlikle mücadele etmek için yararlıdır. Bir destinasyonun yakınındaki destinasyonu etkilediği göz önüne alarak hizmet sağlayıcılar, karar vericiler ve yerel halk gerekli adımları atabilir.

KAYNAKÇA

- Adam, I., Agyeiwaah, E. ve Dayour, F. (2023). Decoding Domestic Tourism Customers' Emotional Responses to Covid-19: A Segmentation Approach, *Journal of China Tourism Research*, 19 (1): 50-73.
- Adamiak, C. ve Szyda, B. (2021). Combining Conventional Statistics and Big Data to Map Global Tourism Destinations Before COVID-19, *Journal of Travel Research*, 61(8): 1848-1871.
- Aktürk, M. (2018). Türkiye'deki Konaklama İstatistiklerinin İllere Göre Mekânsal Analizi (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Agaveva, N., Shchetilina, I. ve Kovaleva, E. (2021). Tourism in the Russian Federation: The impact of Covid-19 on the current state and prospects of development in the coronavirus pandemic, *XVII International Scientific and Practical Conference on Sustainable Development of Regions*, 128: 1-8.
- Alaeddinoğlu, F. ve Rol, S. (2020). Covid-19 Pandemisi ve Turizm Üzerindeki Etkileri, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı: 233-258.
- Anselin, L. (1995). Local Indicators of Spatial Association—LISA, *Geographical Analysis*, 27(2): 93-115.
- Arbulú, I., Razumova, M., Rey-Maqueira, J. ve Sastre, F. (2021). Can Domestic Tourism Relieve the COVID-19 Tourist Industry Crisis? The Case of Spain, *Journal of Destination Marketing & Management*, 20 (1): 1-12.
- Archer, B. (1978). Domestic Tourism as a Development Factor, *Annals of Tourism Research*, 5 (1): 126-141.
- Atalay, M. (2019). Kümeleme Analizi ile Türkiye'deki İllerin Turizm Verileri Açısından İncelenmesi, *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 2 (2): 103-115.
- Athanasopoulos, G. ve Hyndman, R. J. (2008). Modelling and Forecasting Australian Domestic Tourism, *Tourism Management*, 29 (1): 19-31.
- Ayaz, N. (2016). Ekonomik Krizlerin Turizm Sektörüne Olan Etkileri Üzerine Bir İnceleme, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (59): 1360-1371.
- Bayazıt, S. (2018). İklim Değişikliği ve Turizm İlişkisinin Türkiye İç Turizmi Açısından İncelenmesi, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 29 (2): 221-231.
- Benjamin, S., Dillet, A. ve Alderman, D. H. (2020). "We can't Return to Normal": Committing to Tourism Equity in the Post-Pandemic Age, *Tourism Geographies*, 22 (3): 476-483.
- Besag, J. ve Newell, J. (1991). The Detection of Clusters in Rare Diseases, *Journal of the Royal Statistical Society: Series A (Statistics in Society)*, 154 (1): 143-155.

- Blake, A. (2009). The Dynamics of Tourism's Economic Impact, *Tourism Economics*, 15 (3): 615-628.
- Canavan, B. (2013). The Extent and Role of Domestic Tourism in a Small Island: The Case of the Isle of Man, *Journal of Travel Research*, 52 (3): 340-352.
- Chancellor, C. C. ve Cole, S. C. (2008). Using Geographic Information System to Visualize Travel Patterns and Market Research Data, *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 25 (3-4): 341-354.
- Çiçek, R. ve Avderen, S. (2013). Sağlık Turizmi Açısından İç Anadolu Bölgesi'ndeki Kaplıca ve Termal Tesislerin Mevcut Yapısının ve Potansiyelinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (2): 25-35.
- Decrop, A. ve Zidda, P. (2008). Tatil Kararı Verme Tarzına Dahalı Bir Tipoloji, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 19 (1): 84-92.
- Demirgil, H., Ünlü, H., Sezgin, A., Sungur, O. ve Dulupçu, M. (2016). Alanya Turizm Sektöründe Kümelenme ve Ağ-yapı Analizi, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 8 (1): 25-41.
- Doğanay, H. ve Zaman, S. (2022). *Türkiye Turizm Coğrafyası* (Güncellenmiş 8. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Ekber, Ş. ve Mirzəyeva, G. (2017). Azerbaycan'da İç Turizmin Yerel Turistler Tarafından Değerlendirilmesi, *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2 (1): 1-14.
- Er, F. (2006). 2004 Yılında Türkiye'ye Gelen Yabancıların Taşıtlarına Göre Dağılımının İstatistiksel Analizi, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 17 (2): 184-188.
- Falk, M., Hagsten, E. ve Lin, X. (2023). Uneven Domestic Tourism Demand in Times of Pandemic, *Tourism Economics*, 29 (3): 596-611.
- Fischer, M. M. ve Getis, A. (2009). *Handbook of Applied Spatial Analysis: Software Tools, Methods and Applications*. Springer Science & Business Media.
- Fotiadis, A., Polyzos, S. ve Huan, T.C (2021). The Good, the Bad and the Ugly on COVID-19 Tourism Recovery, *Annals of Tourism Research*, 87: 1-14.
- Ghimire, K. B. (2013). The Growth of National and Regional Tourism in Developing Countries: An Overview. İçinde M. Thanegi (Ed.), *The Native Tourist: Mass Tourism within Developing Countries* (1-29). Londra: Routledge.
- Gladstone, D. L. (2005). *From Pilgrimage to Package Tour: Travel and Tourism in the Third World* (1. Baskı). Londra: Routledge.
- Gökdeniz, A., Dinç, Y., Aşık, N. A., Münger, L. ve Taşkıran, H. (2009). Türkiye'de İç Turizm Kavramı ve İç Turizmde Önemli Bir Destinasyon Olan Ayvalık'ta Müşteri Arz ve Talebine Yönelik Ampirik Bir Araştırma Işığında Geliştirme Stratejileri, *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (22): 216-231.
- Grekousis, G. (2020). *Spatial Analysis Methods and Practice: Describe – Explore – Explain through GIS*. ABD: Cambridge University Press.
- Haddad, E. A., Porsse, A. A. ve Rabahy, W. (2013). Domestic Tourism and Regional Inequality in Brazil, *Tourism Economics*, 19 (1): 173-186.
- Haining, R. P. (2003). *Spatial Data Analysis: Theory and Practice*. Büyük Britanya: Cambridge University Press.
- Hajilo, M., Pennington-Gray, L., Tahmasbi, S. ve Gheshlagh, S. I. (2024). Understanding Spatial Tourism Destination Recovery in Iran Based on a Destination Attribute Recovery Index for COVID-19, *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 32 (1): 1-16.
- Hudman, L. E. (1989). Changing Travel Patterns of Residents of the USA Travelling Overseas, *Tourism Management*, 10 (3): 261-265.
- İçelliöğlü, C. Ş. (2014). Kent Turizmi ve Marka Kentler: Turizm Potansiyeli Açısından İstanbul'un SWOT Analizi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1: 37-55.
- Jeon, C.-Y. ve Yang, H.-W. (2021). The Structural Changes of a Local Tourism Network: Comparison of Before and After COVID-19, *Current Issues in Tourism*, 24 (23): 3324-3338.
- Kang, S., Kim, J. ve Nicholls, S. (2014). National Tourism Policy and Spatial Patterns of Domestic Tourism in South Korea, *Journal of Travel Research*, 53 (6): 791-804.
- Kapan, K. ve Timor, A. N. (2018). Turizm Gelişme Modelleri Açısından Antalya Şehri, *Türk Coğrafya Dergisi*, 71: 53-61.
- Karaman, S. ve Dinç, O. (2022). İç Turizm ve Datça Yöresinde Bir Uygulama, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 14 (2): 146-176.
- Kervankıran, İ. ve Aktürk, M. (2017). Türkiye'deki Konaklama İstatistiklerinin İllere Göre Mekânsal Analizi, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 36: 83-96.
- Kervankıran, İ. ve Çuhadar, M. (2016). Türkiye'de Yabancı Turist Dağılımının Mekânsal Kümelenme Analizi, *Journal of Recreation and Tourism Research*, 3 (3): 53-64.
- Kervankıran, İ. ve Çuhadar, M. (2017). Türkiye'de İç Turizmin Gelişimi ve Mekânsal İstatistik Yöntemlerle Analizi, *Turizm Akademik Dergisi*, 4 (2): 1-18.
- Kervankıran, İ., Temurcin, K. ve Yakar, M. (2016). The Development of Museology in Turkey, a Spatial Analysis of Museums and their Contribution to Tourism in Turkey, *Almatourism - Journal of Tourism, Culture and Territorial Development*, 7 (13): 1-22.
- KTB. (2023). Turizm İstatistikleri -2022. Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://yigm.ktb.gov.tr/>, Erişim tarihi: 11.10.2023
- Li, X., Meng, F. ve Uysal, M. (2008). Spatial Pattern of Tourist Flows Among the Asia-Pacific Countries: An Examination over a Decade, *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 13 (3): 229-243.
- Lin, V. S., Qin, Y., Li, G. ve Jiang, F. (2022). Multiple Effects of "Distance" on Domestic Tourism Demand: A Comparison Before and After the Emergence of COVID-19, *Annals of Tourism Research*, 95: 1-13.
- Ma, X., Yang, Z. ve Zheng, J. (2022). Analysis of Spatial Patterns and Driving Factors of Provincial Tourism Demand in China, *Scientific Reports*, 12 (1): 1-15.
- Mazimhaka, J. (2007). Diversifying Rwanda's Tourism industry: A Role for Domestic Tourism, *Development Southern Africa*, 24 (3): 491-504.

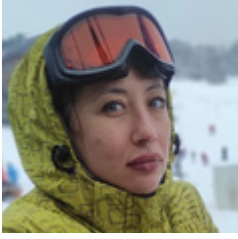
- Moya Calderón, M., Chavarría Esquivel, K., Arrieta García, M. M. ve Lozano, C. B. (2022). Tourist Behaviour and Dynamics of Domestic Tourism in Times of COVID-19, *Current Issues in Tourism*, 25 (14): 2207-2211.
- Özdemir, P. (2016). Türkiye’de İç Turizm, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14 (2): 159-168
- Özgüç, N. (2015). *Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler* (8. Baskı). İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Pearce, D. G. (1979). Towards a Geography of Tourism, *Annals of Tourism Research*, 6 (3): 245-272.
- Perdue, R. R. ve Gustke, L. D. (1985). Spatial Patterns of Leisure Travel by Trip Purpose, *Annals of Tourism Research*, 12 (2): 167-180.
- Ramadani, M. (2022). The Effect of Regional Economic Activities on Domestic Tourism during the Covid-19 Pandemic in Indonesia, *Journal of International Conference Proceedings*, 5 (5): 61-69.
- Stillwell, J. ve Clarke, G. (2003). *Applied GIS and Spatial Analysis*. Büyük Britanya: John Wiley & Sons.
- UNWTO. (2010). International Recommendations for Tourism Statistics 2008. World Tourism Organization, <https://unstats.un.org/>, Erişim tarihi: 30.01.2024
- UNWTO. (2020a). International Tourist Numbers Could Fall 60-80yüzde in 2020, UNWTO Reports. World Tourism Organization, <https://www.unwto.org/>, Erişim tarihi: 30.01.2024
- UNWTO. (2020b). Understanding Domestic Tourism and Seizing its Opportunities. World Tourism Organization, <https://www.e-unwto.org/>, Erişim tarihi: 30.01.2024
- Wang, T., Wang, L. ve Ning, Z.-Z. (2020). Spatial Pattern of Tourist Attractions and its Influencing factors in China, *Journal of Spatial Science*, 65 (2): 327-344.
- Williams, S. (2009). *Tourism Geography: A New Synthesis* (2. Baskı). Londra: Routledge Contemporary Human Geography Series.
- Wu, D. C., Cao, C., Liu, W. ve Chen, J. L. (2022). Impact of Domestic Tourism on Economy under COVID-19: The Perspective of Tourism Satellite Accounts, *Annals of Tourism Research Empirical Insights*, 3 (2): 1-10.
- Yamada, I. ve Thill, J.-C. (2007). Local Indicators of Network-Constrained Clusters in Spatial Point Patterns, *Geographical Analysis*, 39 (3): 268-292.
- Yang, Y. ve Wong, K. K. F. (2013). Spatial Distribution of Tourist Flows to China’s Cities, *Tourism Geographies*, 15 (2): 338-363.
- Yeşiltaş, M. (2009). Karadeniz Bölgesindeki Turizm Olanaklarının SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3: 250-269.
- Yüncü, D. K., Kantar, Y. M., Aktaş, S. G. ve Sezerel, H. (2017). Turist Çekicilikleri ve Turist Akışı Arasındaki İlişkilerin Mekânsal Bağımlılığa Dayalı Olarak İncelenmesi, *Social Sciences*, 12 (4): 232-247.
- Zaman, S. ve Erdoğan, H. (2022). Salgınun Turizme Etkilerine Coğrafi Bir Bakış. İçinde; Ş. Yiğit, Ö. Nariç, U. Özgür ve V. Alaeddinoğlu (Editörler), *Toplumsal Araştırmalar Kitabı II* (1. Baskı). Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınevi.
- Zhang, S., Zhong, L., Ju, H. ve Wang, Y. (2019). Land Border Tourism Resources in China: Spatial Patterns and Tourism Management, *Sustainability*, 11 (1): 1-20.
- Zhong, L. ve Dong, Y. (2023). Changes in the Size of Domestic Tourists in Mainland China Under the Impact of COVID-19, *International Journal of Tourism Cities*, 1: 1-19.
- Zoğal, V. ve Emekli, G. (2024). Muğla’da Airbnb İlanlarının Coğrafi Boyutları ve Mekânsal Özellikleri, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 22 (1): 44-70.

Serhat Zaman - Hatice Erdoğan - İbrahim Eşim

Serhat ZAMAN

Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı'ndan mezun oldu (1999). Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başladı (1999). Yüksek lisans (2002) ve doktora derecesini (2005) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamladı. Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi'nde görev yaptı (1999-2009). Doçent oldu (2009). Ardından Akdeniz Üniversitesi'nde görev yaptı (2011). Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi'nde görev yaptı (2012-2016). Profesör oldu (2014). Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nde göreve başladı (2016). Halen Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nde görev yapmaktadır. Temel çalışma alanları; beşeri coğrafya, turizm coğrafyası ve coğrafya eğitimidir.

Hatice ERDOĞAN

Sakarya Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nden mezun oldu (2017). Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başladı (2018). Yüksek lisans derecesini Bursa Uludağ Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nden aldı (2019). Doktora eğitimine Bursa Uludağ Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nde devam etmektedir. Halen Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nde görev yapmaktadır. Temel çalışma alanları; kültür, turizm ve beşeri coğrafyadır.

İbrahim EŞİM

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nden mezun oldu (2016). Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başladı (2018). Yüksek lisans derecesini Bursa Uludağ Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nden aldı (2020). Doktora eğitimine Bursa Uludağ Üniversitesi Coğrafya Bölümünde devam etmektedir. Halen Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı'nda görev yapmaktadır. Temel çalışma alanları; göç, kültür, sosyal ve beşeri bilimlerdir.